

Zdzisława Janiszewska-Nieścioruk

Z.Janiszewska-Niescioruk@wpps.uz.zgora.pl

Uniwersytet Zielonogórski

RECENZJA MONOGRAFII.

ROZUMIEĆ CHAOS. RZECZ O TERMINACH I ZNACZENIACH IM NADAWANYCH W PEDAGOGICE SPECJALNEJ AUTORSTWA SŁAWOMIRA OLSZEWSKIEGO I KATARZYNY PARYS

Monografia autorstwa Sławomira Olszewskiego i Katarzyny Parys to bez wątpienia dzieło wyjątkowe. Już sam pomysł opracowania podjętej problematyki – terminologii i jej znaczeń w pedagogice specjalnej – zasługuje na szczególne uznanie. Nie ma w literaturze naukowej polskiej pedagogiki specjalnej tak obszernego i doskonale dopracowanego kompendium wiedzy wyjaśniającego, (re)interpretującego stosowaną dotąd w tej dyscyplinie terminologię z uwzględnieniem precyzyjnej i komplementarnej analizy kontekstu jej wprowadzania i używania¹. Należy zatem zgodzić się ze świetnie uzasadnioną przez Autorów monografii tezą, że kompleksowe i systemowe opisanie przestrzeni terminologicznej dynamicznie rozwijającej się dyscypliny naukowej, jaką bez wątpienia jest pedagogika specjalna, musi uwzględniać: aspekt przyczynowy, a więc dotyczący przyczyn warunkujących wybór danego terminu, aspekt ewolucyjny, informujący o zmianach zachodzących w obszarze terminologii,

---

¹ Oczywiście w wielu podręcznikach czy monografiach z zakresu pedagogiki specjalnej znajdziemy wyjaśnienia podstawowych terminów, jednak nie zawsze uwzględniają one tak szeroki kontekst znaczeń i uwarunkowań ich stosowania, w jakim rozpatruje się je w recenzowanej monografii; owe dzieła, bez wątpienia cenne i dlatego godne polecenia, to m.in. publikacje autorstwa W. Dykcika (1997), Z. Sękowskiej (2001), A. Maciarz (1987), J. Wyczęsany (2002), F. Wojciechowskiego (2007), A. Krausego (2000, 2010), Cz. Kosakowskiego (2009), I. Chrzanowskiej (2009, 2015), M. Zaorskiej (2015), S. Sadowskiej (2005), T. Żółkowskiej (2004), D. Kopeć (2013) i in.

aspekt relacyjny, wskazujący zależności pomiędzy terminami dotyczącymi bliższych sobie aspektów rzeczywistości oraz aspekt implikacji, związany z konsekwencjami stosowania określonych terminów (s. 8). Dokonując systemowej i zarazem wielostronnej eksplikacji terminów, Autorzy umiejętnie i ze znakomitym rezultatem wykorzystali podejście semajologiczne, określane też mianem językowego, które, jak trafnie założyli, umożliwiło pogłębioną analizę znaczeń istniejących już terminów i precyzyjne ich opisanie.

Wybór problemu analiz w pełni oddają kolejno: tytuł monografii, jej wysocce logiczne ustrukturuowanie i graficzne opracowanie. Strukturę stanowi pięć doskonale tematycznie ze sobą powiązanych i odpowiednio treściowo uporządkowanych rozdziałów: I – *Wprowadzenie w przestrzeń rozważań*, II – *Jaka pedagogika? – pytanie o nazwę dyscypliny i jej subdyscyplin*, III – *Uciekający przed naz(y)waniem podmiot oddziaływań pedagogiki specjalnej*, IV – *Terminy konstytuujące oddziaływania podejmowane w ramach pedagogiki specjalnej*, V – *Terminy stosowane wobec pedagogów pracujących z osobami niepełnosprawnymi*. W każdym z wymienionych rozdziałów podejmowane kolejno kwestie odpowiednio usystematyzowano w postaci podrozdziałów. Całość opracowania otwiera wstęp wskazujący jego cel i konieczność kontynuowania podjętych w nim rozważań, a domykają refleksje końcowe, bibliografia, indeks rzeczowy oraz spis ramek, tabel, wykresów i schematów. Pierwsze wydanie monografii zaopatrzone także w zestawienie (na płycie) ponad 2370 tytułów publikacji z zakresu pedagogiki specjalnej, przygotowane na podstawie zasobów Biblioteki Narodowej. Można być pełnym podziwu dla ogromu pracy Autorów włożonej w uprzystępnienie/udostępnienie bogatego dorobku naukowego pedagogiki specjalnej za pomocą tabelarycznych zestawień terminów występujących w tytułach publikacji z obszaru tej dyscypliny. I tak na 96 stronach przedstawiono terminy omawiane w rozdziale II – nazwy dyscypliny pedagogiki specjalnej i jej subdyscyplin, następnie terminy omawiane/dyskutowane w rozdziale III – przedmioty zainteresowań pedagogiki specjalnej, oligofrenopedagogiki, surdopedagogiki, tyflop pedagogiki, pedagogiki osób z niepełnosprawnościami sprzężonymi, surdotyflop pedagogiki, pedagogiki terapeutycznej, resocjalizacyjnej, korekcyjnej, osób uzdolnionych i utalentowanych oraz kwestie związane z osobami z rzadkimi ograniczeniami sprawności czy rzadkimi zespołami genetycznymi, a więc domagające się interdyscyplinarnych działań. To niezwykle ważny problem, który wypada wskazać jako kolejny walor opracowania. Otwarcie się pedagogiki specjalnej na inne dyscypliny naukowe i czerpanie z ich dorobku dla podejmowania analiz i badań

wspólnie eksplorowanych problemów nie umniejsza wartości jej osiągnięć, nie zagraża tożsamości, lecz poszerza zakres zainteresowań i badań (por. Dykciak, 2010). Terminy omawiane dalej to w rozdziale IV nazwy idei i procesów w pedagogice specjalnej, procesów oddziaływania pedagogicznego i wczesnych oddziaływań interwencyjno-wspomagających, a w rozdziale V – nazwy dla pedagoga pracującego z osobami z niepełnosprawnością.

Dostrzegany przez Autorów chaos terminologiczny czy niedoskonałości w formułowaniu terminów mogą być dla rozwoju dyscypliny, jak podkreślają, zagrożeniem, ale mogą też stać się, jak czytamy, potencjalnym czynnikiem jej dojrzewania i doskonalenia się, dodającym świeżości ocenie aktualnych wyzwań i zagrożeń, którym muszą sprostać osoby z niepełnosprawnościami. Należy dodać, że takie podejście wpisuje się w regulacje obejmujące wszystkie sfery życia tych osób, związane z wdrażaniem w naszym kraju Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, przyjętej przez ONZ 13 grudnia 2006 r. i ratyfikowanej przez Polskę 6 września 2012 r.). Tak więc wspomniany chaos terminologiczny w pedagogice specjalnej traktowany może być także „[...] jako wyzwanie wymagające nadawania znaczeń, wartościowania, przyjęcia określonej postawy wobec zadanej rzeczywistości” (s. 21), a także wobec osób z niepełnosprawnościami i/lub o specjalnych potrzebach. Powyższe kwestie Autorzy domykają trafną i bardzo pozytywną w swym przesłaniu refleksją, iż w charakterystycznym dla języka pedagogiki i pedagogiki specjalnej – jej subdyscypliny – tzw. zwielokrotnieniu semantycznym można upatrywać zarówno źródła trudności teoretyczno-badawczych, jak i potencjału kreacyjno-interpretacyjnego (s. 23). Dostrzeżenie przede wszystkim potencjału w semantycznym zwielokrotnieniu języka pedagogiki specjalnej zainspirowało Autorów do podjęcia wyzwania przygotowania dzieła, które powinno być kontynuowane poprzez publikowanie cyklicznych analiz wprowadzanej bądź modyfikowanej terminologii na polu tej intensywnie rozwijającej się dyscypliny naukowej.

W dalszej części recenzji, po wskazaniu czy podkreśleniu trafności wyboru tematu monografii, doskonałego jej ustrukturuowania oraz walorów podejścia semantycznego w analizie znaczeń funkcjonujących w pedagogice specjalnej terminów i precyzyjnym ich opisaniu, wypada ustosunkować się do jeszcze kilku kwestii, które w sposób szczególny pokazują i zarazem potwierdzają wyjątkowość recenzowanej książki.

Pierwszą z nich jest bardzo przemyślana prezentacja różnych terminów określających pedagogikę specjalną. Autorzy z dużym znanstwem

problematyki, precyzyjnie i z dbałością o szczegóły dokonali dokładnej analizy przemian w ujmowaniu i określaniu pedagogiki specjalnej, z uwzględnieniem ich kontekstu oraz zaangażowania w rozwój dyscypliny wybitnych jej przedstawicieli. Konsekwentnie zatem analizy stosowanych na określenie pedagogiki specjalnej terminów wzbogacono o jej usytuowanie w systemie nauk, dokładną interpretację znaczeń, nie unikając, co należy podkreślić, własnych osądów, refleksji i propozycji. Na uwagę zasługuje zatem przeprowadzona krytyczna analiza m.in. terminów: pedagogika niepełnosprawności, pedagogika niepełnosprawnych lub pedagogika różnic między ludźmi. Opisanie walorów i słabości stosowania wskazanych pojęć, kreujących bardzo określoną, niekoniecznie korzystną sytuację społeczną i edukacyjną osób z niepełnosprawnością, wsparto odwołaniami do bogatej literatury przedmiotu, także spoza pedagogiki specjalnej. To bardzo interesująca i zajmująca prezentacja kwestii ciągle aktualnych i doświadczanych przez osoby z niepełnosprawnościami. Nakreślono zatem problem społecznej integracji i normalizacji życia tych osób, a więc procesów, które mogą przyczynić się do zmian lub przekształceń w zakresie dotąd stosowanej na tym polu terminologii. Odwołano się do sądów w owej kwestii takich znanych badaczy, jak: A. Hulka (1988), A. Maciarz (1987), T. Żółkowska (2004), F. Wojciechowski (2003), A. Krause (2010) i innych.

Z wyjątkowym znanstwem przeprowadzono również analizę znaczeń terminów określających podmiot pedagogiki specjalnej, a więc tych pojęć, które odnoszą się do osób z różnymi niepełnosprawnościami. I tak w sposób misterny przedstawiono np. różne ujęcia niepełnosprawności intelektualnej z równoczesnym wskazaniem konsekwencji wynikających ze stosowania wcześniejszych określeń tej niepełnosprawności dla osób nią dotkniętych (por. Wyczesany, 2002; Janiszewska-Nieścioruk i Maciarz, 2006). Autorzy, co trzeba podkreślić, poza szczegółową analizą przedstawianych definicji ustosunkowują się do ich zawartości treściowej, wskazując ich słabości bądź ciągle aktualne i dlatego warte pogłębionych analiz znaczenia. Własne propozycje interpretacji dotychczasowych ujęć niepełnosprawności intelektualnej wzbogacają przekonująco, wspartą odwołaniami do bogatej literatury przedmiotu argumentacją. Jednocześnie Autorzy zaproponowali własną, inspirującą systematykę argumentów za stosowaniem określonej terminologii. Konsekwentnie zatem przedstawiają argumenty natury emocjonalnej, a więc odnoszące się do skojarzeń, emocji, jakie budzi dany termin, argumenty arbitralne – i dlatego zwracające uwagę na jego rozpowszechnienie lub rangę instytucji/organizacji

go propagujących – oraz argumenty merytoryczne, odwołujące się do jego znaczenia (s. 92). To, jak już podkreślono, bardzo inspirująca propozycja – skłania bowiem do refleksji nad kwestiami istotnymi, mającymi priorytetowe znaczenie w kreowaniu terminologii z zakresu pedagogiki specjalnej, w tym odnoszącej się do podmiotu tej dyscypliny naukowej.

Na koniec – jeszcze jeden przykład wyjątkowego mistrzostwa w opracowaniu terminów, a dokładniej tych konstytuujących oddziaływania w zakresie pedagogiki specjalnej. Chodzi oczywiście o wyczerpującą, kompleksową i wykonaną przez Autorów z dużą precyzją analizę tak kluczowych w pedagogice specjalnej pojęć, jak: jakość życia, autonomia, emancypacja, podmiotowość, integracja, inkluzja, włączanie, normalizacja, wyrównywanie szans i wsparcie społeczne. Odczytano ich znaczenia, posiłkując się odwołaniami do bogatej literatury i wzbogacając je własnymi propozycjami rozumienia ich istoty. Ponadto, mając na uwadze zmienność pojawiania się w czasie omawianych terminów, Autorzy poddali analizie 173 tytuły publikacji, w których one występują. Rezultaty, odpowiednio usystematyzowane i dla podniesienia komunikatywności przedstawione graficznie, pozwoliły ustalić czas obecności wskazanych pojęć w przestrzeni terminologicznej pedagogiki specjalnej. Ustalono zatem, że o najdłuższej tradycji stosowania i stąd najdłużej wyznaczającym działania w pedagogice specjalnej jest termin „integracja”. Rzadziej lub sporadycznie pojawiają się w tytułach publikacji „emancypacja” i „normalizacja”. Bez wątplenia każdemu z tych terminów (a także innych analizowanych w pracy), jak słusznie podkreślają Autorzy monografii, „[...] powinno towarzyszyć umiejętne definiowanie, wyjaśnienie znaczenia, doprecyzowanie, poparcie odpowiednimi argumentami” (s. 232). Niejako domykając przywołaną refleksję, warto rozwinąć ją o kolejną: „[...] wzrost liczby terminów, a także rosnący zbiór znaczeń im przypisywanych stanowią jeden ze wskaźników żywotności dyscypliny naukowej [pedagogiki specjalnej – dop. ZJN]. Są też warunkiem niezbędnym do jej rozwoju” (s. 233). Tak więc sposób radzenia sobie w sytuacji chaosu terminologicznego w pedagogice specjalnej to dostrzeżenie jego wartości, potraktowanie go jako zasobu (s. 335).

Podsumowując, można wyrazić przekonanie, że monografia *Rozumieć chaos. Rzecz o terminach i znaczeniach im nadawanych w pedagogice specjalnej*, autorstwa Sławomira Olszewskiego i Katarzyny Parys, ma duże walory naukowe, ale też użytkowe czy praktyczne. O tych pierwszych świadczy oryginalność wybranego tematu i dokonanych analiz terminów na polu pedagogiki specjalnej, które niwelują brak w dotychczasowym dorobku tej dyscypliny naukowej

pracy o takim charakterze. Na podkreślenie zasługuje bardzo szeroki zakres opracowania, zarówno w układzie poziomym, jak i pionowym, a więc uwzględniającym zakres poruszanej tematyki, a także aspekt czasowy występowania czy pojawiania się (i stosowania) określonych terminów w pedagogice specjalnej. Równie istotny jest charakter kronikarski monografii, porządkującej stosowaną w pedagogice specjalnej terminologię w okresie od 1830 do 2015 roku, z równoczesnym wskazaniem dynamiki rozwoju tej dyscypliny. Wyjaśniając kluczowe terminy dla pedagogiki specjalnej, w monografii ukazano również złożoność ewolucji w zakresie stosowanej w tej dyscyplinie terminologii, wyodrębniono czynniki i mechanizmy, które wywołują zachodzące w niej zmiany. Dlatego opracowanie autorstwa Sławomira Olszewskiego i Katarzyny Parys stanowi bogaty materiał faktograficzny; wszystkie stwierdzenia, sugestie, wnioski mają oparcie w konkretnych, przywoływanych materiałach, opisywanych faktach i są wzbogacone interpretacją Autorów. Trzeba również podkreślić interdyscyplinarny charakter opracowania, odwoływanie się do publikacji spoza dziedziny pedagogiki specjalnej, uwzględniających kluczowe terminy dla tej dyscypliny naukowej. O walorach użytkowych monografii świadczy natomiast m.in. zebrany bardzo bogaty i cenny materiał źródłowy zamieszczony na płycie CD, stanowiący zestawienie bibliograficzne 2370 pozycji uporządkowanych zgodnie z przyjętą przez Autorów wielostopniową klasyfikacją. To bogaty wykaz bibliograficzny, z którego mogą czerpać badacze zainteresowani problematyką pedagogiki specjalnej. Monografia jest bez wątpienia interesującą ofertą dla szerokiego kręgu odbiorców: pedagogów specjalnych oraz osób – teoretyków i praktyków – reprezentujących inne dziedziny wiedzy, sięgających do zagadnień z obszaru pedagogiki specjalnej.

Bibliografia

- Chrzanowska, I. (2009). *Zaniedbane obszary edukacji – pomiędzy pedagogiką a pedagogiką specjalną. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Chrzanowska, I. (2015). *Pedagogika specjalna*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Dycik, W. (1997) (red.). *Pedagogika specjalna*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Dycik, W. (2010). *Tendencje rozwoju pedagogiki specjalnej: osiągnięcia naukowe i praktyka (z perspektywy 50-lecia pracy pedagogicznej z osobami z niepełnosprawnością)*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego.
- Hulek, A. (1988) (red.). *Pedagogika rewalidacyjna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Janiszewska-Nieścioruk, Z. i Maciarz, A. (2006). *Wybrane problemy pedagogiki osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Kopeć, D. (2013). *Rzeczywistość (nie)edukacyjna osoby z głęboką niepełnosprawnością intelektualną*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kosakowski, Cz. (2009). *Węzłowe problemy pedagogiki specjalnej*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Krause, A. (2000). *Człowiek niepełnosprawny wobec przeobrażeń społecznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Krause, A. (2010). *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Maciarz, A. (1987). *Spoleczna integracja dzieci niepełnosprawnych*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Sadowska, S. (2005). *Ku edukacji zorientowanej na zmianę społecznego obrazu osób niepełnosprawnych*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT.
- Sękowska, Z. (2001). *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*. Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- Wojciechowski, F. (2007). *Niepełnosprawność. Rodzina. Dorastanie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Wojciechowski, F. (2003). Przestrzeń życiowa w niepełnosprawności człowieka. W: K. Rzedzicka i A. Kobyłańska (red.), *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny. Na pograniczach pedagogiki specjalnej* (s. 357–387). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Wyczesany, J. (2002). *Pedagogika upośledzonych umysłowo*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Zaorska, M. (2015). *Niepełnosprawność sprzężona – wybrane zagadnienia teorii i praktyki pedagogicznej*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Żółkowska, T. (2004). *Wyrównywanie szans społecznych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Uwarunkowania i obszary*. Szczecin: Oficyna In Plus.